

صلى الله عليه وسلم

معاونت پژوهش و فن آوری

به نام خدا

مشور اخلاق پژوهش

یادماندگان از خداوند سبحان و معتقدان به این که عالم صغیر خداست و همواره ملهم بر اعمال انسان و به منظور پاس داشت تمام بندگان و پژوهش و نظریه جهت مایه‌ها و اشکاء و امثالی فرنگ و تمدن بشری، با دانشمندان و اصحاب بیعت علمی

و اعضای دانشگاه آزاد اسلامی مشهد می‌گرویم اصول زیر را در انجام فعالیت‌های پژوهشی در نظر قرار دهیم و از آن تعقیب کنیم؛

- ۱- اصل شجاعت جویی: تلاش در راستای پی جویی شجاعت و وفاداری به آن دوری از مرکز پنهان سازی شجاعت.
- ۲- اصل رعایت حقوق: احترام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پژوهشگران (انسان، حیوان و نبات و سایر مساجد حق).
- ۳- اصل باکیت نایب و مسنوی: تمهید رعایت کامل حقوق نایب و مسنوی دانشگاه و بجهت همکاری با پژوهش.
- ۴- اصل منع علمی: تمهید رعایت مصلح علی و در نظر داشتن پیشرو و توسعه کشور و بجهت مزایای پژوهش.
- ۵- اصل رعایت انصاف و امانت: تمهید اجتناب از مرکز جانب داری غیر علمی و صفاقت از اموال، تجهیزات و منابع در اختیار.
- ۶- اصل رازداری: تمهید میانگین از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمان، کارگاه و دیگر افراد و نهادها می‌گردد با تحقیق.
- ۷- اصل احترام: تمهید رعایت حریم و حرمت با انجام تحقیقات و رعایت جانب تقد و خودداری از مرکز حرمت شکنی.
- ۸- اصل ترویج: تمهید رواج دانش و استفاده از نتایج تحقیقات و انتقال آن به بندگان علمی و دانشمندان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.
- ۹- اصل برکت: احترام به برکت جویی از مرکز رفتار غیر حرفه‌ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که جزو علم و پژوهش را به بی‌بندگی غیر علمی می‌آیند.

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه تاریخ
پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)
گرایش: مطالعات خلیج فارس

عنوان:

آثار و نتایج حضور استعمارگران انگلیس و آمریکا در خلیج فارس با رویکرد
اقتصادی و سیاسی در نیمه دوم قرن بیستم

استاد راهنما:

دکتر ستار عودی

نگارش:

سید حسین رضوانی

بهار ۱۳۹۴

تقدیم

به آن کہ نمی دانم کہ ہست و کجا ہست؛ ولی بہ ہر جا کہ نظری کنم اورا می بینم۔

وہمہ می دوستداران علم و دانش و خانوادہ کرامیم

سپاسگزاری

بج رهنوی بی نیاز از مرشد و استاد نیست و سخنان پرمغز را تجربه های گرانگ می سازد و مکتوب ارزشمند. این سخنانی است که در گفتار ارزشمند افلاطون قابل تشخیص است تا حکیمان حاکم و حاکمان حکیم نشوند، جامعه سعادت مند نخواهد شد، مستتر است.

بزرگان برخوردار از دانش و تجربه، عمر خویش را وقف ارتقای همه جانبه جامعه انسانی ساختند و من این را به جد شاهد بودم. برای پژوهش حاضر نیز اگر چه وقت تنگ بود، لیکن زمان و حوصله فراوانی صرف شد تا سائیه ارائه به جامعه دانشگاهی شود، اما ارشادات و رهنمودهای استادان و فریختگان کراتقدر دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز مخصوصاً استادان کرامی و راهبناجناب آقای دکتر ستار عودی و دکتر صفاکیش مدیر گروه تاریخ، اصل و بنای اعتبار این تحقیق است. بدین وسیله لازم می دانم تقدیر و سپاس نمایم.

سید حسین رضوانی

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب سید حسین رضوانی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی ۹۲۰۱۱۳۶۸۰ در رشته تاریخ- مطالعات خلیج فارس که در تاریخ ۱۳۹۴/۰۲/۰۸ از پایان نامه خود تحت عنوان: آثار و نتایج حضور استعمارگران انگلیس و آمریکا در خلیج فارس با رویکرد اقتصادی و سیاسی در نیمه دوم قرن بیستم با کسب نمره ۱۸ و درجه بسیار خوب دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در موارد که دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضا

بسمه تعالی

در تاریخ

دانشجوی کارشناسی ارشد سید حسین رضوانی از پایان نامه ی خود دفاع نموده

وبانمره ۱۸ بحروف هیجده و با درجه بسیار خوب مورد تصویب قرار گرفت .

امضا استاد راهنما

بسمه تعالی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

(این چکیده به منظور چاپ در پژوهش نامه دانشگاه تهیه شده است)

نام واحد دانشگاهی: تهران مرکزی	کد واحد: ۱۰۱	کد شناسایی پایان نامه: ۱۰۱۲۱۲۱۲۹۳۱۰۱۰
عنوان پایان نامه: آثار و نتایج حضور استعمارگران انگلیس و آمریکا در خلیج فارس با رویکرد اقتصادی و سیاسی در نیمه دوم قرن بیستم		
نام و نام خانوادگی دانشجو: سید حسین رضوانی	شماره دانشجویی: ۹۲۰۱۱۳۶۸۰	رشته تحصیلی: تاریخ - مطالعات خلیج فارس
تاریخ شروع پایان نامه: ۱۳۹۳/۲/۱۸	تاریخ اتمام پایان نامه: ۱۳۹۴/۲/۸	استاد راهنما: دکتر ستار عودی
<p>چکیده این تحقیق با عنوان آثار و نتایج حضور استعمارگران انگلیس و آمریکا در خلیج فارس با رویکرد اقتصادی و سیاسی در نیمه دوم قرن بیستم مورد بررسی قرار گرفت. تحقیق به روش تحلیلی و از نوع کیفی و با مطالعه کتابخانه ای انجام شد. نتایج تحقیق حاکی از این است که: ۱- علت هجوم قدرت های جهانی به خلیج فارس به عوامل انگیزشی چون: دستیابی آسان به نفت و گاز فراوان و ارزان خاورمیانه، درآمدهای نفتی، سرمایه گذاری در استخراج و تولید نفت خاورمیانه و به ویژه خلیج فارس، حفظ رژیم های وابسته که زمینه و بستر عرضه ی نفت ارزان مربوط است. ۲- سابقه تاریخی هجوم به خلیج فارس اولین بار با تسلط اعراب بر سراسر سواحل خلیج فارس در دوران امویان و عباسیان شروع شد در اواخر قرن پانزدهم میلادی پرتغالی ها نخستین دولت های استعمارگر به شمار رفتند. سومین دوره حضور قدرت های استعماری به اوایل قرن هفدهم با حضور انگلیسی ها رقم خورد. از نیمه دوم قرن بیستم آمریکا حضور یافت. ۳- علل اصلی و استمرار حضور استعمارگران در خلیج فارس به عواملی چند برمی گردد. از آنجمله می توان به ضعف ایران در ادوار مختلف تاریخی، ایجاد نفاق و تفرقه میان اقوام، قبایل و ملتها توسط بریتانیا و تاسیس گروه مذهبی وهابیت، رقابت کشورهای غربی بر سر خلیج فارس بود. ۴- پیامدهای حضور استعمار در خلیج فارس عبارتند از: تاسیس کشورهای جدید، ایجاد تفرقه، حضور نظامی مستقیم آمریکا در منطقه با هدف دسترسی به نفت خلیج فارس و دسترسی به بازار و کنترل بازار منطقه ای خلیج فارس است.</p> <p>کلید واژه ها: خلیج فارس، انگلستان، آمریکا، استعمار، نفت، تجارت.</p>		

نظر استاد راهنما برای چاپ در پژوهش نامه دانشگاه مناسب است تاریخ و امضاء:

مناسب نیست

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
چکیده.....	۱
مقدمه.....	۲
فصل اول: کلیات تحقیق	
۱-۱- بیان مسئله.....	۵
۲-۱- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق.....	۶
۳-۱- پیشینه تحقیق.....	۷
۴-۱- اهداف تحقیق.....	۹
۵-۱- سئوالات تحقیق.....	۹
۶-۱- فرضیه های تحقیق.....	۹
۷-۱- تعریف مفهومی متغیرهای تحقیق.....	۱۰
فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه تحقیق	
۱-۲- معنی و مفهوم برخورد تمدن ها.....	۱۶
۲-۱-۲- مفهوم تمدن غرب.....	۱۷
۳-۱-۲- اهمیت تعریف خلیج فارس.....	۱۷
۱-۲-۳-۱- تعریف خلیج.....	۱۸
۲-۳-۱-۲- تعریف فارس یا پارس و برخوردهای استعماری.....	۱۸
۳-۳-۱-۲- خلیج فارس در اسناد تاریخی.....	۱۹
۴-۳-۱-۲- علل حضور استعمارگران در خلیج فارس.....	۲۲
۲-۲- سابقه تاریخی حضور استعمار در خلیج فارس.....	۲۶
۳-۲- علل اصلی و کامیابی استعمارگران در خلیج فارس.....	۲۸
۱-۳-۲- ضعف ایران در دوره قاجار.....	۲۸
۲-۳-۲- تاکتیکها و استراتژیهای استعمار.....	۲۹
۳-۳-۲- جنبش وهابیت.....	۲۹
۴-۳-۲- رقابت بین المللی.....	۳۰

- ۲-۴- پیامدهای حضور استعمار در خلیج فارس..... ۳۱
- ۲-۵- نقد و بررسی منابع تحقیق..... ۳۳
- فصل سوم: حضور انگلیس در خلیج فارس
- ۳- حضور انگلیس در خلیج فارس..... ۴۴
- ۳-۱- استعمار و انواع آن..... ۴۵
- ۳-۲- دوران حضور استعمارگر انگلستان در خلیج فارس..... ۴۶
- ۳-۲-۱- دوره نفوذ انگلستان در خلیج فارس..... ۴۶
- ۳-۲-۲- دوره گسترش نفوذ انگلستان در خلیج فارس..... ۴۷
- ۳-۲-۳- دوره تثبیت سلطه گری انگلستان..... ۴۸
- ۳-۲-۴- پذیرش سلطه انحصاری بریتانیا بر منطقه از سوی قدرتهای اروپایی..... ۴۹
- ۳-۲-۵- اتفاقات بعد از تسلط انگلستان بر خلیج فارس..... ۵۰
- ۳-۲-۶- تسلط انگلستان و اتفاقات به وقوع پیوسته در خلیج فارس از سال ۱۹۵۰ الی ۲۰۰۰.. ۵۴
- ۳-۲-۶-۱- رویدادهای افول قدرت..... ۵۴
- ۳-۲-۶-۱-۱- نفت..... ۵۶
- ۳-۲-۶-۱-۲- خروج از هند..... ۶۰
- ۳-۲-۶-۱-۳- وضعیت سیاسی و امنیتی..... ۶۰
- ۳-۲-۶-۱-۴- رشد و توسعه اقتصادی و سیاسی در کشورهای حاشیه خلیج فارس..... ۶۲
- ۳-۲-۷- رقابت بین المللی بر سر خلیج فارس..... ۶۹
- ۳-۲-۸- پیامدهای سیاسی حضور استعمار مخصوصاً انگلستان در خلیج فارس..... ۷۰
- فصل چهارم: حضور آمریکا در خلیج فارس
- ۴- حضور آمریکا در خلیج فارس..... ۷۴
- ۴-۱- حضور نظامی مستقیم آمریکا در منطقه خلیج فارس..... ۷۶
- ۴-۲- اجرای سیاست دو پایه ای نیکسون..... ۷۶
- ۴-۳- اهداف آمریکا در خلیج فارس..... ۷۸
- ۴-۳-۱- اهداف اقتصادی آمریکا در خلیج فارس..... ۸۰
- ۴-۳-۲- اهداف استراتژیک آمریکا در خلیج فارس..... ۸۱
- ۴-۳-۳- اهداف سیاسی آمریکا در خلیج فارس..... ۸۱
- ۴-۴- چگونگی تسلط مستقیم آمریکا به خلیج فارس بعد از جنگ سرد..... ۸۲

۸۳	..... ۴-۴-۱- ساخت سیاسی خلیج فارس
۸۵	..... ۴-۴-۲- نگرانی های امنیتی
۸۷	..... ۴-۴-۳- نگرانی های امنیتی ناشی از تقسیمات سیاسی
۸۸	..... ۴-۱- جدول اختلافات کشورهای حاشیه خلیج فارس
۸۹	..... ۴-۴-۴- نگرانی های ناشی از امنیت انرژی
۹۲	..... ۴-۴-۵- نگرانی ناشی از تسلط روسیه بر خلیج فارس
۹۶	..... ۴-۴-۶- نگرانی ناشی از انقلاب اسلامی
۹۹	..... ۴-۴-۷- نگرانی های ناشی از مسائل اقتصادی و انرژی خلیج فارس
۱۰۱	..... ۴-۴-۸- ژئوپلتیک شورای هماهنگی خلیج فارس
	خلاصه و نتیجه گیری
۱۰۹	..... ۱- خلاصه
۱۰۹	..... ۲- نتیجه گیری از پژوهش
۱۱۷	..... ۳- پیشنهادات تحقیق
۱۱۷	..... ۴- محدودیت های تحقیق
۱۱۸	..... پیوست ها
۱۲۰	..... منابع و مآخذ

چکیده

این تحقیق با عنوان آثار و نتایج حضور استعمارگران انگلیس و آمریکا در خلیج فارس با رویکرد اقتصادی و سیاسی در نیمه دوم قرن بیستم مورد بررسی قرار گرفت. تحقیق به روش تحلیلی و از نوع کیفی و با مطالعه کتابخانه ای انجام شد. نتایج تحقیق حاکی از این است که: ۱- علت هجوم قدرت های جهانی به خلیج فارس به عوامل انگیزشی چون: دستیابی آسان به نفت و گاز فراوان و ارزان خاورمیانه، درآمدهای نفتی، سرمایه گذاری در استخراج و تولید نفت خاورمیانه و به ویژه خلیج فارس، حفظ رژیم های وابسته که زمینه و بستر عرضه ی نفت ارزان مربوط است. ۲- سابقه تاریخی هجوم به خلیج فارس اولین بار با تسلط اعراب بر سراسر سواحل خلیج فارس در دوران امویان و عباسیان شروع شد در اواخر قرن پانزدهم میلادی پرتغالی ها نخستین دولت های استعمارگر به شمار رفتند. سومین دوره حضور قدرت های استعماری به اوایل قرن هفدهم با حضور انگلیسی ها رقم خورد. از نیمه دوم قرن بیستم آمریکا حضور یافت. ۳- علل اصلی و استمرار حضور استعمارگران در خلیج فارس به عواملی چند برمی گردد. از آنجمله می توان به ضعف ایران در ادوار مختلف تاریخی، ایجاد نفاق و تفرقه میان اقوام، قبایل و ملتها توسط بریتانیا و تاسیس گروه مذهبی وهابیت، رقابت کشورهای غربی بر سر خلیج فارس بود. ۴- پیامدهای حضور استعمار در خلیج فارس عبارتند از: تاسیس کشورهای جدید، ایجاد تفرقه، حضور نظامی مستقیم آمریکا در منطقه با هدف دسترسی به نفت خلیج فارس و دسترسی به بازار و کنترل بازار منطقه ای خلیج فارس است.

کلید واژه ها: خلیج فارس، انگلستان، آمریکا، استعمار، نفت، تجارت.

مقدمه

خلیج فارس با دارا بودن دهنه یا تنگه هرمز به دریای آزاد بین المللی راه می یابد. خلیج فارس یکی از مهم ترین آب راههایی است که سرشار از منابع اقتصادی است. همچنین به لحاظ واقع شدن در جغرافیای سیاسی و اقتصادی شرق آسیا و جنوب کشور ایران و در امتداد دریای عمان و دریای شبه جزیره عربستان قرار دارد. خلیج فارس از جهت شرق به واسطه تنگه هرمز و دریای عمان به اقیانوس هند و دریای عرب راه دارد؛ از غرب نیز به دلتای رودخانه اروند رود که حاصل پیوند دو رود خانه دجله و فرات است به رود کارون ختم می شود. قرار گرفتن کشورهای ایران، عمان، عراق، عربستان، کویت، امارات متحده عربی، قطر و بحرین در مجاورت این خلیج به اهمیت آن افزوده است به طوری که با احتساب دست یابی به هند و پاکستان اهمیت آن بیش از پیش نمایان می شود. علاوه بر اهمیت اقتصادی و سیاسی خلیج فارس می توان از اهمیت استراتژیک و موضوع انرژی مخصوصاً نفت از جنبه های بین المللی نیز سخن گفت؛ ضمن آنکه در سده بیستم کشورهای منطقه بازار خوبی برای محصولات نظامی و غیرنظامی غرب محسوب شده است.

از قدیمی ترین ازمنه تاریخی، خلیج فارس مورد توجه سایر تمدن ها بوده است به طوری که یکی از محورهای جنگ تمدنی را می توان خلیج فارس نامید. نخستین بار اعراب از ضعف پادشاهان ایرانی استفاده کردند و در زمان امویان و عباسیان موفق به (۱) تصرف خلیج فارس شدند. (۲) سفرهای مارکوپولو زمینه ای برای حضور کشورهای غربی مخصوصاً پرتغال فراهم کرد. پیدایش امپراطوری های اروپایی و انگیزه دستیابی به ثروت و تصرف سرزمین های ناشناخته پای اروپائیان را به خلیج فارس کشاند. به تبع چنین انگیزه هایی فرانسه و انگلستان نیز به خلیج فارس سرازیر شدند. در این دوره حضور کشورهای غربی با پدیده استعمار همراه بود. پدیده ای که قدرت اقتصادی و نظامی کشورهای استعمارگر را در هم آمیخت و تاثیرات فرهنگی عمیقی را برجای گذارد. اختلافات قومی، محدودیت و تنش های سرزمینی، دخالت های نظامی و سیاسی از آن جمله است. با شروع جنگ جهانی اول و ادامه آن در جنگ جهانی دوم باعث شد نقش استعمار بریتانیا بیش از پیش معلوم شود. با افزایش هزینه های نگهداری کشورهای مستعمره انگلستان تصمیم گرفت خلیج فارس را به آمریکا

واگذار نماید. این موضوع ضمن آنکه با ظهور قدرت جهانی جدید یعنی آمریکا ارتباط دارد، با سیاست حفظ منافع انگلستان در منطقه نیز مرتبط است. با ورود آمریکا به خلیج فارس مرحله سوم حضور بیگانگان در خلیج فارس در نیمه دوم قرن بیستم رقم خورد.

حضور آمریکا در منطقه با تحولات جهانی توجه به حقوق بشر لیبرالیسم و دموکراسی همراه است. به طوری که برخی از اندیشمندان از استعمار نو توسط آمریکا سخن به میان آورده اند و این را بهانه ای برای چپاول منابع نفتی کشورهای حوزه خلیج فارس دانسته اند و از طرف دیگر بازاری برای فروش محصولات و تسلیحات نظامی آمریکا ذکر کرده اند. با عنایت به این که واگذاری امور سیاسی و اقتصادی خلیج فارس از سوی انگلستان به آمریکا یکی از حوادث مهم نیمه دوم قرن بیستم، بود و حضور آمریکا با روش سیاسی در راستای ادامه حضور استعمارگرانه است، این سؤال پیش می آید که حضور استعمار در خلیج فارس چه نتایجی را در بر دارد؟ حال اگر به صورت مشخص این موضوع به انگلستان و آمریکا محدود شود، این آثار بیشتر قابل مطالعه و ارزیابی خواهد بود. اهمیت چنین تحقیقی به لحاظ تئوریک معطوف به شناسایی روش های نوین استعمارگری است که می تواند فواید متعددی را به لحاظ تئوریک نیز برای جامعه علمی مخصوصاً مجامع علمی و دانشگاهی فراهم کند. به همین علت این تحقیق با هدف شناخت و تبیین علل هجوم قدرت های جهانی به خلیج فارس و تبیین نحوه حضور قدرت های جهانی طی سالهای ۱۹۵۰ الی ۲۰۰۰ میلادی است صورت اجرایی به خود گرفت و در پنج فصل ارائه گردید. فصل اول تحقیق به کلیات تحقیق اختصاص دارد و در فصل دوم مبانی نظری و پیشینه و سوابق تاریخی حضور استعمار در خلیج فارس مورد بررسی قرار می گیرد. در فصل سوم به حضور انگلستان در خلیج فارس و در فصل چهارم نیز به نحوه حضور آمریکا در خلیج فارس و سیاست های استراتژیک، اقتصادی، سیاسی آن کشور مورد بازشناسی قرار می گیرد. فصل پنجم تحقیق نیز به نتیجه گیری بر اساس پرسش های تحقیق معطوف است.

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- بیان مسئله

خلیج به منطقه ای آبی اطلاق می شود که معمولاً دارای دهنه و یا تنگه می باشد و به دریای آزاد بین المللی راه دارد، خلیج فارس یکی از مهم ترین آبراه های جهان و مهم ترین و اساسی ترین منبع اقتصادی شناخته شده است که به لحاظ جغرافیای سیاسی در بخش خاور آسیا و جنوب کشور ایران و در امتداد دریای عمان و دریای شبه جزیره عربستان قرار دارد. نظر به موقعیت ممتاز و خاصی که خلیج فارس دارد از قدیمی ترین ازمه تاریخی مورد توجه بشر واقع گردیده و می توان گفت یکی از قدیمی ترین دریا هایی است که انسان متمدن آن را شناخته است و با موضوع استعمار نیز تاریخی مشترک دارد. اگر از مفهوم سنتی و مدرن استعمارگری صرف نظر شود، استعمارگری به مفهوم امپریالیسم از اوایل قرن نوزدهم شروع شد. بر پایه نظریه استعماری بسیاری از کشورهای خاورمیانه حضور امپراطوری های استعمارگر را تجربه کردند. بخصوص بعد از کشف و استخراج و فروش نفت، چندین کشور از نظر اقتصادی و حیات اجتماعی و... فقط وابسته به طلای سیاه گردید و در طول صد سال اخیر ابرقدرتها و کشورهای امپریالیستی و استعماری فرا منطقه و قدرتهای منطقه چشم طمع به این آبراه تاریخی و بی نظیر دوخته و همواره به عنوان نقطه استراتژیک به آن نظر داشته اند. یکی از حوادث مهم نیمه دوم قرن بیستم، واگذاری امور سیاسی و اقتصادی خلیج فارس از سوی انگلستان به آمریکا بود. رفتارهایی که از سوی امپراطوری های جهان در خلیج فارس اتفاق افتاده مبتنی بر دو روش عام است، روش اول با استفاده از نیروی نظامی و روش دوم مبتنی بر روش سیاسی بوده است. این مسئله که چرا انگلستان رضایت داد در نیمه دوم قرن بیستم، قدرت جهانی جدید یعنی آمریکا در خلیج فارس به طرق مختلف حضور نظامی و سیاسی یابد ما را به این موضوع نزدیک می کند که آثار و نتایج آن مورد بررسی قرار گیرد و مسئله این گونه بررسی شود که حضور استعمارگران در خلیج فارس و به طور مشخص انگلیس و آمریکا چه آثار و نتایجی داشته است؟

۱-۲- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

سیر تحولات تاریخی در ظهور و بروز قدرت های جهانی باعث دستیابی آنان به منابع قدرت ، اعم از نقاط استراتژیک و منابع اقتصادی می شود. این تحولات در دوره استعماری قدیم مبتنی بر تسخیر نظامی بوده و در دوره کلاسیک یا جدید که با دریانوردی مارکوپولو شروع شده دوره استعماری جدید را رقم زد و عصر استعماری امپریالیستی تحولی جدید را به همراه آورد که از آن قدرت های جهانی از سیاست بیش از قدرت نظامی استفاده می کنند. در چنین روشی استقلال بخش به کشورهای کوچک و حمایت از آنها در برابر قدرت های منطقه ای باعث می شود، ضمن حضور نظامی قدرت های جهانی در خلیج فارس، سیاست امور دو دولت های کوچک نیز با صلاحدید آنها پیش برود. چنین اقداماتی نشان می دهد قدرت های استعماری در روش و نه در اهداف تغییراتی را انجام داده اند، بنابر این اهمیت این تحقیق به لحاظ تئوریک معطوف به شناسایی روش های نوین استعمارگری است که می تواند فواید متعددی را به لحاظ تئوریک نیز برای جامعه علمی مخصوصاً مجامع علمی و دانشگاهی داشته باشد، از آن جمله می توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ✓ آثار و نتایج استعمار امپریالیستی به طور مشخص در خلیج فارس مورد بازشناسی قرار می گیرد و مجامع علمی مخصوصاً در ابعاد تئوریک می توانند از آن بهره مند شوند.
- ✓ اهمیت خلیج فارس در قرون گذشته و عصر جدید مورد بازنگری قرار می گیرد. این امر کمک می کند تا نقش قدرتهای جهانی و تاثیری که در کشورهای کوچک منطقه خلیج فارس دارد بیشتر شناخته شود و در تحلیل های منطقه ای مورد بهره برداری قرار گیرد.
- ✓ همیشه حضور قدرت های بزرگ در منطقه نشان قدرت آن ها نیست بلکه نشانه ای از ضعف فرهنگ سیاسی و عدم شناخت روش های سیاسی نوین توسط قدرت ها و دولت های محلی است. این تحقیق کمک می کند بخشی از نقاط ضعف حکام محلی نیز شناخته شود.

۱-۳- پیشینه تحقیق

کسینجر، هنری (۱۳۸۳) در اثری با عنوان، دیپلماسی، که به وسیله فاطمه سلطانی یکتا و رضا امینی ترجمه و توسط انتشارات اطلاعات به چاپ رسید، به تاریخ سیاست بین‌الملل و تاریخ معارضه جویی حکومت‌ها برپایه منافع توجه کرده و از همین دیدگاه موضوع خلیج فارس اهمیت مطالعه دارد. بوزان، باری (۱۳۸۹ و ۱۳۷۸)، نیز در اثر خود با عنوان ایالات متحده و قدرت‌های بزرگ، و در اثر دیگری با عنوان مردم، دولت، هراس که توسط پژوهشکده مطالعات راهبردی ترجمه و چا شده، از زاویه دیگری موضوع را مورد توجه قرار داده، وی کشورها را بر اساس توانایی‌ها و منابع شان به «ابرقدرت‌ها»، «قدرت‌های بزرگ» و «قدرت‌های منطقه‌ای» تقسیم می‌کند. به نظر وی پس از فروپاشی نظام دو قطبی، ساختاری شامل یک ابرقدرت (ایالات متحده) و چند قدرت بزرگ (روسیه، اتحادیه اروپا، چین و یکی دو قدرت بزرگ دیگر) جایگزین ساختار پیشین در سطح ابرقدرت‌ها و قدرت‌های بزرگ شد. از آن زمان تاکنون بلند مرتبه‌ترین هدف استراتژیک ایالات متحده حداقل در حفظ ساختار بین‌المللی موجود و یا در صورت توانایی تبدیل این وضعیت به یک هژمونی سلسه مراتبی خلاصه گردید. وی اشاره می‌کند در ساختار تک ابر قدرتی، سه پیش بینی کاملاً مرتبط در مورد چگونگی رفتار تنها ابر قدرت موجود شکل می‌گیرد: ۱. جلوگیری از اموری که وضعیت ابر قدرتی آمریکا را به چالش می‌کشد و برخورد با این چالش‌ها به عنوان یک موضوع امنیتی ۲. تلاش برای جلوگیری از ارتقای موقعیت قدرت‌های بزرگ و یا به تأخیر انداختن چنین روندی ۳. ممانعت از تشکیل یک ائتلاف متوازن کننده توسط قدرت‌های بزرگ علیه خود (بوزان، ۱۳۸۹، ۱۱۹-۱۱۸).

لامان با طرح نظریات هانتینگتون و پیش‌بینی‌های وی برخورد تمدن‌ها را روی سه نظریه پایه‌گذاری کرده است. نظریه اول این است که بین اسلام و غرب یک کشمکش پنهانی و مخفی همیشگی وجود دارد که ناشی از تفاوت بین ارزش‌ها می‌باشد. غرب فردگرایی، مساوات و آزادی مطلق را تبلیغ می‌کند که اینها با ارزش‌های اسلامی قابل انطباق نیستند. نظریه دوم این است که بین دنیای عرب و دنیای غرب، یک موقعیت غیرقابل اصلاح وجود دارد؛ یعنی اختلاف منابع باعث می‌شود که دنیای عرب سیاست ضدغربی را پیش بگیرد. نظریه سوم این است که محور جدیدی به نام محور اسلام و

محور کنفوسیوس می باشد که همان محوری است که باید اسلام و غرب را در نقطه مقابل یکدیگر قرار دهد (لامان، ۱۳۷۵، ۳۸). از دیدگاه لامان که نظریات هانتینگتون را تفسیر می کند، برخوردهای منطقه ای در خلیج فارس ریشه در برخورد تمدنی دارد و حضور آمریکا در خلیج فارس از همین دیدگاه قابل تحلیل و تفسیر است.

از بین اندیشمندان داخلی می توان از اسدی (۱۳۷۱) نام برد. وی موضوع خلیج فارس و حضور استعمارگران از دیدگاه استراتژیک مدنظر قرار می دهد. به نظر وی اهداف استراتژیک غرب و استعمارگران جهان را در دستیابی آسان به نفت و گاز فراوان و ارزان خاورمیانه، حفظ رژیم های وابسته، تجارت اسلحه، تحقق علایق سیاسی، مانند: رژیم سازی مانند اسرائیل، حفظ رژیم کویت، گوشمالی دولت های متمرّد مانند عراق و ...

شهابی (۱۳۸۲) در تحقیقی با عنوان ابزارها و ظرفیت های اکو در مسیر توسعه ایران، به منافع مادی آمریکا برای حضور در خلیج فارس توجه داشته است. وی به ایجاد درآمد حاصل از طریق صدور نفت عراق و بازسازی که مرحله ای اساسی تر است و بر پایه ی دیدگاه های راهبردی و بلند مدت تر اشاره کرده است.

مشیرزاده (۱۳۸۸) در مقاله ای با عنوان «چرخش در سیاست خارجی آمریکا و حمله به عراق» به دو مفهوم اساسی لیبرالیسم و دموکراسی در روابط و گفتمان آمریکا با دیگران تاکید می کند. به نظر وی پس از سقوط کمونیسم نیز مفاهیمی چون دولت های یاغی، محور شرارت، تروریسم، رادیکالیسم اسلامی و امثالهم هویت ها یا سوژه هایی بودند که درون گفتمان واقع گرایی و حول دال مرکزی امنیت ملی شکل گرفتند.

۱-۴-اهداف تحقیق

هدف اصلی تحقیق مبتنی بر شناخت و تبیین علل هجوم قدرت های جهانی به خلیج فارس و تبیین نحوه حضور قدرت های جهانی طی سالهای ۱۹۵۰ الی ۲۰۰۰ میلادی است.

اهداف فرعی تحقیق که باعث دست یابی به هدف اصلی تحقیق می شود، عبارتند از:

- شناخت و تبیین زمان آغاز هجوم قدرتهای استعماری به خلیج فارس و چگونگی تداوم آن؛
- شناخت و تبیین علل سلطه و کامیابی قدرتهای استعماری و امپریالیستی در خلیج فارس؛
- شناخت و تبیین آثار و پیامدهای حضور استعمار در خلیج فارس از چه قرار بوده است؟

۱-۵-سئوالات تحقیق

سئوال اصلی:

- چرا خلیج فارس مورد هجوم قدرت های جهانی قرار گرفت و چه آثار و نتایجی طی سالهای ۱۹۵۰ الی ۲۰۰۰ میلادی در بر داشت؟

سئوالهای فرعی

- از چه زمانی هجوم قدرتهای استعماری در خلیج فارس آغاز و چگونه تداوم یافت؟
- علل سلطه و کامیابی قدرتهای استعماری و امپریالیستی در خلیج فارس چه بوده اند؟
- آثار و پیامدهای حضور استعمار در خلیج فارس از چه قرار بوده است؟

۱-۶-فرضیه های تحقیق

فرضیه اصلی تحقیق مبتنی بر این است که بین علل هجوم قدرت های جهانی به خلیج فارس و نحوه حضور قدرت های جهانی طی سالهای ۱۹۵۰ الی ۲۰۰۰ میلادی ، با منابع اقتصادی و ثروت و راههای مواصلاتی استراتژیک و بازار مصرف تسلیحات نظامی، تحولات جهانی و پیدایش قدرت های جدید جهانی و همچنین پیدایش دولت های محلی در منطقه خلیج فارس رابطه وجود دارد.